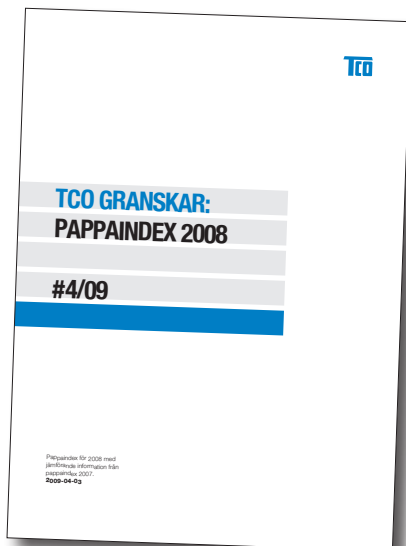


Jämställdhet

Idagens samhälle är det närmast en självklarhet att organisationer av alla de slag vill ha en jämställdhetsprofil. Men att den sitter olika djupt är lika uppenbart. För TCO, som redan från början hade en tredjedel kvinnor i medlemskåren, var jämställdhetsfrågorna – eller som man först sade kvinnofrågorna – inbyggda och andelen kvinnor bland förbundens medlemmar har successivt ökat till nära två tredjedelar.

Lika lön och familjepolitik blev tidigt centrala begrepp i organisationens profil. Det är ingen slump att just ”TCO:s pappaindex” – pappornas uttag av föräldraledighet – som publicerats sedan 1999 blivit särskilt uppmärksammat. Inte heller förvånades någon över att TCO inför valrörelsen 2002 satte fokus på ”livspusslet”, det vill säga hur män och kvinnor rent praktiskt ska få ihop sin vardag med både yrkesliv och ansvar för barnen. Enligt TCO:s egen bedömning gav kampanjen gott resultat:

flera riksdagspartier drev barnfamiljernas frågor under sina valrörelser. Både Folkpartiet och Centerpartiet tog upp TCO:s förslag om en jämställdhetsbonus för att uppmuntra föräldrarna att dela upp föräldraledigheten så jämnt



Sedan 1999 rapporterar TCO varje år om hur papporna utnyttjar sina lagliga rättigheter till föräldraledighet.



Den nyvalda TCO-styrelsen 1967

Sittande fr.v.: John Östlund, ST, 1:e vice ordf, Otto Nordenskiöld, ordf, Arne H Nilstein, SIF, 2:e vice ordf.

Stående fr.v.: ordinarie ledamöterna Mauritz Johansson, POF, Gerd Zetterström-Lagervall, SHSTF, Knut Hadrup, SMBF, Sven Ahlgren, SKTF, Ingrid Lunde, SL, P.G. Bergström, SBmf och Harald Lindholm, HTF.

som möjligt. Dessutom skapades en helt ny politisk befattning: jobbet som barn- och familjeminister, ett statsråd i socialdepartementet.

Livspusslet är sedan dess ett ständigt återkommande begrepp i den politiska debatten.

För kvinnornas del är det närmast en revolution som har ägt rum när man ser till deras andel av ledande poster inom tjänstemannarörelsen. I TCO:s första styrelse var tre av nitton ordinarie ledamöter kvinnor, sedan blev det färre men nu är andelen kvinnor åtta av elva. Av dagens femton förbundsordförandeposter är tolv besatta av kvinnor. Tar man hänsyn till förbundens storlek finner man att 98 procent av TCO-förbundens medlemmar har en kvinnlig ordförande.



Numera är kvinnorna majoritet både i medlemsförbunden och i TCO:s styrelse. Här är den styrelse som valdes 2007.

Bakre raden: Jaan Kolk, Teaterförbundet och Bengt Olsson, HTF. Mellanraden: Ulrika Hagström, TCO, personalrepresentant, Eva-Lis Sirén, Lärarförbundet, Agneta Lindblom Hulthén, Journalistförbundet och Lillemor Smedenvall, Finansförbundet. Främre raden: Sture Nordh, TCO, Eva Nordmark, SKTF, Anna-Karin Eklund, Vårdförbundet och Jan Karlisen, Polisförbundet. Saknas på bilden: Mari-Ann Krantz, Sif.

Revolutionära principer och praktisk verklighet

Lika arbete – lika lön var den första titeln i ”TCO:s skriftserie” som påbörjades 1949. Den hade utarbetats av en förbundssammansatt ”likalönskommitté” med kvinnlig majoritet. Ordförande i gruppen var lärarrepresentanten i TCO:s styrelse Hildur Nygren, som tillika var socialdemokratisk riksdagsledamot och som under några månader 1950 skulle inneha posten som ecklesiastikminister i Erlanders regering. En annan kvinna i utredningen var socionomen Agda Rössel som representerade de kvinnliga telefonisterna, men som under tiden utredningen arbetade fick en tjänst i den nyinrättade Arbetsmarknadsstyrelsen. Hon skulle senare göra sig känd som Sveriges FN-ambassadör. Bland männen i kommittén kan styrelseledamoten Sven Hallnäs från Bankmannaförbundet, John Östlund, ombudsman hos statstjänstemännen och SIF:s ene representant,

Lennart Geijer, nämnas. Det var sålunda en tämligen tung kommitté som stod bakom Lika arbete – lika lön.

Historikern Irma Irlinger har i avhandlingen *TCO och kvinnorna* ingående studerat likalönefrågornas behandling i TCO och SIF under tidsperioden 1944–1974. Hon redovisar utredningsarbetet som gjorts grundligt och avslöjat många historiskt betingade orimligheter ifråga om tillgång till utbildning, karriärmöjligheter och lönesättning. Man tog kategoriskt avstånd från den traditionella behovlöneprincipen som sade att män behövde ha högre lön på grund av sin försörjningsbörd; utjämningen av försörjningsbördan borde ske genom skatte- och socialpolitiska åtgärder. Innan kommittén presenterade sina resultat formulerades slutsatser i ett ”förarbete”:

Sedan man här kommit till ett resultat angående principens riktiga innebörd, torde man med fog kunna utgå ifrån, att dess fulla genomförande måste medföra en verklig revolution på arbetsmarknaden. I avvaktan på denna revolution, som säkerligen icke genomföres på en dag, får tjänstemannarörelsen dock uppställa en målsättning för sig och på olika vägar, med olika medel söka komma allt närmare en fullt genomförd likalön för män och kvinnor.³

I slutrapporten lyftes behovet av attitydförändringar fram: För det första skulle tjänstemannarörelsen försöka övervinna sitt eget traditionella könsrollstänkande. För det andra skulle TCO genom propaganda och upplysning försöka påverka arbetsgivarna i syfte att få en förbättring till stånd för kvinnorna på arbetsmarknaden. För det tredje skulle TCO försöka påverka attityderna i samhället i syfte att hjälpa kvinnorna att frigöra sig från traditionella hinder.

Kvinnofrågorna hade kommit på tapeten mot slutet av krigstiden. Under kriget hade kvinnorna i stor utsträckning tagit över männens ansvar, skött ”hemmfronten” som termen löd, och visste vad de var värda. Den viktigaste faktorn bakom kvinnofrågornas framryckning var nog ändå bristen på arbetskraft i industrin som nu upplevde större efterfrågan än någonsin. Bland kvinnorna fanns den reserv som utgjorde alternativ till ökad arbetskraftsinvandring.

Från den svenska regeringen kom redan 1944 ett förslag om lika rätt för män och kvinnor att inneha statstjänst, dock med undantag av prästämbetet. TCO mottog remissen fem dagar efter det att organisationen bildats och hälsade förslaget med tillfredsställelse, men protesterade mot att kvinnor inte skulle kunna bli präster. När det sedan blev fråga om lagstiftning hörde Hildur Nygren till de

3. Irlinger anger inte vem som stod bakom denna text och dokumentet har inte kunnat återfinnas i TAM-arkiv.

riksdagsledamöter som ville skapa garantier för att underordnade myndigheter verkligen levde upp till den nya principen.

Till Sverige kom en viktig impuls från ILO och den nybildade världsorganisationen FN. När ILO:s stadgar – med en skrivning om kvinnors lika rättigheter i samhället redan i andra paragrafen – 1945 behandlades i det befriade Paris fanns Valter Åman med i den svenska trepartsdelegationen som TCO:s representant.

Från ILO kom under 1949 en remiss i likalönefrågan. TCO tillstyrkte att ILO antog regler på detta område. När det gällde definition hänvisade TCO till den som likalönskommittén uppställt: ”Med lika lön bör förstås lika total arbetssättning för samma arbetsprestation, vare sig denna utföres av man eller kvinna, förbunden med fri konkurrens om yrken och tjänster.” TCO underströk statens ansvar för att vidta sociala och andra åtgärder som skulle underlätta ”utnyttjandet av kvinnors arbetskraft på ett rationellt sätt” och lyfte särskilt fram tillgång till utbildning på lika villkor.

De svenska organisationernas fortsatta dialog med ILO gjorde att TCO:s ”revolutionära principer” ställdes mot den praktiska verkligheten. Denna representerades i första hand av LO och SAF som försökte visa att en strikt tillämpning skulle leda till ökad kvinnlig arbetslöshet på grund av ökade kostnader för arbetsgivarna. Man menade också att hänsyn måste tas till att kvinnor presterade mindre över tid på grund av högre frånvaro, större rörlighet och kortare yrkestid. Resultatet blev att TCO:s ledning valde att i viss mån inordna sig i ledet, vilket ledde till skarp kritik från flera av dem som stod bakom likalönskommitténs definition. Mellan LO, TCO och SAF uppstod enighet om att Sverige inte borde ansluta sig till en ILO-konvention om lika lön med hänvisning till parternas fulla ansvar för lönebildningen, vilket också blev regeringens ståndpunkt år 1952.

I TCO-förbunden levde missnöjet vidare över TCO:s omsvängning. Och när frågan om ratificering 1959 åter blev aktuell körde en majoritet i styrelsen över ordföranden Adamsson, förste sekreteraren Nordenskiöld och SALF:s ordförande Sune Eriksson som hänvisade till principen att staten inte skulle blanda sig i lönepolitiken. Till de drivande kritikerna hörde sjuksköterskeföreningens Gerda Höjer, som ingick i en grupp folkpartikvinnor som i riksdagen engagerat sig hårt för en ratificering. Det hör till bilden att Valter Åman nu bytte fot och i riksdagen valde att ta hänsyn till medlemsopinionen inom tjänstemannarörelsen i stället för att följa partilinjen. Sedan LO och SAF året därpå, 1960, överenskommit om att inom fem år avskaffa de särskilda kvinnolönerna återstod inget hinder för Sverige att ratificera ILO:s konvention nr 100 om lika lön och nr 111 om lika rätt till anställning.

Nämnd för kvinnofrågor

1960 blev också det år då TCO tillsatte en särskild grupp för att ta itu med de förvärvsarbetande kvinnornas situation. Vid kongressen två år tidigare hade Britt-Marie Bystedt, i egenskap av styrelsens föredragande, fått lov att argumentera mot en HTF-motion som pläderade för att det skulle inrättas ett särskilt kvinnoråd, dit styrelsen kunde remittera särskilda kvinnofrågor och som även skulle kunna komma med idéer och uppslag till lösning av kvinnornas problem på arbetsmarknaden.

Inrättandet av arbetsgruppen för kvinnofrågor välsignades trots tidigare motstånd av 1961 års kongress och 1962 omvandlades den till en nämnd för kvinnofrågor med representation från förbunden. Som sekreterare fungerade Britt-Marie Bystedt. Detta var ett stort steg. Liknande permanenta rådgivande organ till TCO:s styrelse fanns dessförinnan bara för organisationspolitiskt tunga frågor som gällde de stora medlemsgrupperna arbetsledare, ingenjörer och lärare.

TCO bytte åsikt i flera "kvinnofrågor" vid den här tiden:

- » Fram till 1960 hade TCO verkat för att stärka de hemarbetande kvinnornas ställning. Men när man 1964 yttrade sig till ILO om arbetskraftsdeltagande för kvinnor med familjeansvar hävdade man att det numera var en allmän åsikt i Sverige att ansvaret för barn tillsyn borde delas mellan båda föräldrarna.
- » Samma år hade TCO i sitt nya utbildningspolitiska program slagit fast att det måste bli ett obligatorium för samhället att "inrätta olika slag av förskoleinstitutioner". TCO ville inte som LO nöja sig med utbyggnad av familjedaghem. I en sen intervju var Åke Isling noga med att framhålla att TCO var först med att kräva att förskolan skulle integreras med skolan och ge plats för alla sexåringar.
- » I beskattningsfrågor hade TCO fram till 1959 förordat sambeskattning av makar som mest rättvist. Från 1964 pläderade man för särbeskattning, främst med argumentet att sambeskattning motverkade att kvinnor utan barn förvärvsarbetade. På grund av progressionen ledde den ökade familjeinkomsten till att nettot i de flesta fall blev litet när en kvinna lämnade hemarbete för lönearbete. Detta mötte kompakt motstånd från den patriarkaliske finansministern Gunnar Sträng och från LO. Lennart Bodström skriver i memoarerna: "Ibland inbillade vi oss att så många i LO:s styrelse, Landssekreterariatet, hade hemmafruar att de inte uppfattade sambeskattningen som något problem."

I samhället var en attitydförändring på gång. Debatten om kvinnofrågor övergick till att bli en debatt om könsroller. Därtill bidrog i hög grad boken *Kvinnors liv och arbete* som utkom 1962 och som enligt det självmedvetna för-



Annika Baude anställdes på TCO 1966. Hon var bland annat sekreterare i den familjepolitiska kommittén som på kongressen 1970 lade fram det familjepolitiska programmet Familj och samhälle.

ordet i en nytugåva 1968 ”redan kan sägas ha haft ’historisk betydelse’”. Den hade tillkommit på initiativ av det privatfinansierade Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) och vuxit fram som forskningsrapporter i akademisk miljö. Statsvetaren och småbarnsmamman Annika Baude, boende på Alviksvägen 222 i Bromma, hade knutits till SNS för att arbeta med boken och gjorde en studiehandledning. Privat samlade hon inflytelserika vänner och opinionsbildare hemma hos sig för att diskutera ”jämsälldhet”, då ett nytt ord. Man kallade sig så småningom Grupp 222 efter adressen. Anita Gradin, då aktiv i Socialdemokratiska studentförbundet, kommer ihåg att hon fick en inbjudan i februari 1963 och att hon i Grupp 222 träffade en rad unga människor på ”den

liberala och vänstra politiska skalan”. Hon nämner Lisbet och Olof Palme, Maj-Britt Sandlund, Gabriel Romanus, Lilian Gottfarb, Olle Wästberg, Ingrid och Gunnar Fredriksson och Svante Nycander. Britt-Marie Bystedt från TCO hörde också till dem som valdes in. Kommunisterna ville Baude inte ha med. Palme var vid denna tid Erlanders alltiallo, men ännu ej statsråd.

TCO:s familjepolitiska program

Annika Baude anställdes på TCO i februari 1966. Då förekom fortfarande möten i grupp 222. Hennes huvuduppgift blev att vara sekreterare i en ny familjepolitisk utredning som bedrevs i en kansligrupp under Åke Islings ledning. Arbetet förankrades successivt i nämnden för kvinnofrågor och andra förbundsammansatta organ. Annika Baude minns TCO:s kansli som ”en fantastisk arbetsplats och att man tog frågorna, också jämställdheten, på allvar.” Utredningen presenterades på 1970 års kongress som TCO:s familjepolitiska program. Totalt omfattade den 370 sidor och fick titeln *Familj och samhälle*. (Liksom övriga kongresskrifter gavs den ut i samarbete med bokförlaget Prisma.)

Ett fullmatat och konkret reformprogram skisserades efter två huvudlinjer. Den första utgick från barnets situation i hemmet och i skolan och tog sikte på behovet av utbyggnad av barnomsorg, förskola och fritidshem, allt i syfte att underlätta familjernas anpassning till arbetslivet. Den andra tog sin utgångspunkt i den enskilda familjen. Både män och kvinnor hade rätt till en familjeroll och en yrkesroll. Man pekade på olika hinder – i form av bristande utbildning, långa reseavstånd, långa arbetstider, ålderdomlig socialförsäkrings- och äktenskapslagstiftning m.m. – som måste överbryggas. Målet karriärutveckling och lönesättning oberoende av kön slogs fast, samtidigt som behovet av en jämnare rekrytering till könssegregerade utbildningar och yrken underströks. Men också den interna maktfrågan togs upp; det gällde att stimulera kvinnor att bli fackligt aktiva och ta plats i organisationen.

När Annika Baude i mitten av 1990-talet intervjuades för TCO-boken *Kvinnornas århundrade* gjorde hon följande reflektion kring programskriften:

Den kom i en period då det var lätt att få politikerna att lyssna. Det fanns pengar och allmänheten hade en positiv inställning till samhällslösningar... det fanns ett sug efter nya, bra idéer. Det skapade en kreativ miljö och en tro på att det gick att göra något. TCO, som organisation, hade dessutom en underbar situation rent politiskt. – TCO befann sig i mitten. Medlemmarna var yrkesverksamma människor som kunde formulera sig och var engagerade i samhällsfrågorna.



Ett inslag i TCO:s kontinuerliga jämställdhetsarbete var kampanjen Jobb Hjärta Familj 2002. Budskapet spreds bland annat med TCO-blå ballonger.

Både en kvinno- och mansfråga

Från denna tid var jämställdhet ett centralt politiskt tema. År 1970 kunde den socialdemokratiska finansministern Gunnar Sträng inte längre motstå trycket från TCO, som hade stöd hos Folkpartiet och bland många socialdemokrater, utan accepterade särbeskattning som princip, vilket också blev riksdagens beslut.

1972 tillsatte statsminister Olof Palme en liten jämställdhetsdelegation under sin egen direkta ledning. Mer officiell kunde jämställdhetspolitiken inte bli. Bland fem personer ingick May-Britt Carlsson från TCO:s kansli; hon hade tagit över efter Annika Baude som rekryterats till den nya utvidgade Socialstyrelsen av dess dynamiske chef Bror Rexed.

I den politiska sfären fortsatte fokuseringen på jämställdhet när en borgerlig regering tillträdde 1976. År 1979 tillkom en lag om jämställdhet mellan män och kvinnor i arbetslivet. Samtidigt tillsattes en särskild Jämställdhetsombudsman som tillsammans med en partssammansatt jämställdhetsnämnd skulle vaka över lagens efterlevnad. Huvudpunkten var att en arbetsgivare inte fick missgynna en arbetstagare eller en arbetssökande på grund av hans eller hennes kön. Dessutom ålades arbetsgivarna att bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja jämställdhet i arbetslivet.

TCO motsatte sig, liksom bland andra LO och SAF, denna lagstiftning som man ansåg innebar intrång i den fria förhandlingsrätten. Man hänvisade också

till att olika jämställdhetsavtal börjat tecknas. Solveig Paulsson, som senare blev ordförande i Sveriges Lärarförbund och som då satt i TCO:s styrelse, ångrar detta ställningstagande: ”det var först när lagen kom som vi fick avtal på det ena området efter det andra. ... Att Bengt Westerberg sedan skärpte lagen var mycket bra”, framhåller hon i *Kvinnornas århundrade*. Solveig Paulsson berömmar också Jämställdhetsombudsmannens insatser. När JämO ville pröva styrkan i lagens förbud mot diskriminering genom att i Arbetsdomstolen hävda att en barnmorska som hade lägre lön än en tekniker diskriminerades, röstade Solveig Paulsson som ensam ledamot i domstolen för en fällande dom. Men säger hon resignerat: ”En barnmorskesegev skulle kosta samhället miljarder i omförhandlade kvinnolöner. Inför detta hot valde man att gå emot JämO och barnmorskans berättigade krav.”

Vårdförbundets dåvarande ordförande Eva Fernvall, som till en början haft förhoppningar om att nå resultat med hjälp av jämställdhetslagen, försvarade å sin sida offentligt TCO-styrelsens ställningstagande i en artikel på DN-debatt 29 oktober 1997. Hon förklarade att Vårdförbundet bytt spår och nu ansåg att domstolar inte borde ges inflytande över lönepolitik. Facket måste slå vakt om partsrollen och förhandlingslinjen måste alltid gälla. ”Det är en ohållbar situation för facket att förhandla om en fråga som man samtidigt driver i domstol.”

Genom att 1982 ta in jämställdheten som en portalparagraf i TCO:s stadgar underströk organisationen sin långa tradition och sina framtida ambitioner på detta område. Som framgått utgick TCO då sedan länge från att jämställdheten både var en kvinno- och en mansfråga. 1993 tog TCO ytterligare ett steg och beslutade om ”mainstreaming”, en term som innebär att jämställdhetsfrågor ska ingå som en självklar del i alla politikområden.